

Recenzió

Kormos Krisztián

Angelika Landmann: TATARISCH: Kurzgrammatik

Wiesbaden: Harrasowitz Verlag, 2014, 123 pp.

A 2014-ben megjelent munka eredeti célkitűzése szerint gyakorlati tankönyvként szolgál a tatár nyelv tanulásához, elsősorban az egyetemi oktatásban. Ennek megfelelően lényegretörő, rövid műről beszélhetünk. A Harrasowitz Verlag gondozásában, Wiesbadenben megjelent tankönyv 123 oldalon foglalja össze a tatár nyelv tanulásához szükséges legfontosabb nyelvtani ismereteket a hangtántól a morfológián át a toldalékok jegyzékéig.

A munka kevés hibájának egyike rögtön az előszó után várja az olvasót: A helyesírás és a kiejtés ismertetése szemmel láthatóan a közérthetőség iránti igény áldozatává vált, mert a túlzott leegyszerűsítés miatt már nem érthető, nem világos minden.

Az *A, a* esetében azonnal feltűnhet a témában járatos olvasónak, hogy a hangsúlytalan első szótagi helyzetben nem "labiális a"-nak, hanem "nyílt o"-nak nevezi a szerző. Ez alapvetően nem hiba, mivel a megfogalmazás ugyanazokat a fonetikai sajátosságokat jelöli, viszont a tatár nyelvészetben egyébként nem járatos német anyanyelvű olvasó számára kétségtelenül kézzelfoghatóbb leírás, hiszen az angol fonetikából ismerősen cseng bárkinek. Az viszont meglepő, hogy ez egy kifejezetten első szótagi allofón volna. A tatár /a/ labializáltsága nem bináris jellegű, hanem az első szótagtól távolodva egyenletesen csökken (Фачеев 1963: 813-815; Mahmutova 1969: 83).

A *B, b* esetében nem világos, hogy milyen fonetikai értékről beszélünk. Egyszerűen egy 'w' átírás szerepel, amely az olvasó számára egy [v] kiejtést sugall, figyelembe véve, hogy Landmann alapvetően a német helyesírásra támaszkodva írja át a hangokat (Ж, ж 'stimmhaftes sch'; К, к 'stimmhaftes dsch', З, з 'stimmhaftes s'). Ehelyett azonban a standard [w] hangra (bilabiális approximáns) kellett volna utalni (Фачеев 1963: 816-819).

A *Г, g* betűhöz társuló kiejtés is felületesen van megadva a "vorderes" és "hinteres" *g* leírással. Ugyanez a probléma a *К, k* esetében, mivel ebből nem derül ki, hogy milyen fonetikai minőségről beszélhetünk. A magas minőségű standard tatár *k* hang hangrendiségét egyrészt palatalizáltság jelzi, másrészt az IPA [k]-tól kissé előrébb, a [ç]-hez, illetve a [ç]-hez közelebb van a képzési helye, tehát palatoveláris hang. A tudományos átírásban q-val jelölt hang ezzel szemben hátrébb képződik a [k]-hoz képest, velarizált kiejtésű gutturális [q] a minősége (Фачеев 1963: 816-817).

Az *И, u*-hez társított 'vorderes I' kiejtés is nehezen értelmezhető előismeretek nélkül.

Rendkívül lényeges és általánosan elmondható, hogy az extrarövid magánhangzók és a normál hosszúságúak megkülönböztetése semmilyen szinten sem történik meg, ami pedig

nem csak a tatárnak, hanem a régió többi nyelvének is fontos sajátossága, a kiejtés pontos leírásához pedig elengedhetetlen.

Mindezek mellett az *BI*, *bi* sincs pontosan leírva.

A helyes megoldás legfőképpen az lett volna, ha a táblázatban egy plusz IPA oszlop is helyet kap, emellett pedig a *w*, *a*, *ĩ* és *i* extrarövid hangok kérdése vagy a táblázatban, vagy alatta jegyzetekben pontosabban is kifejtésre kerül.

Ezt követően a 3. oldaltól a 10.-ig érthető és korrekt módon kapjuk meg a magánhangzó-harmónia leírását és a toldalékok használatának alapjait, külön kitérve azokra az esetekre, amikor cirill betűs helyesírásból adódóan speciális megoldásokra van szükség. Az arab írásos tatár nyelv örökségeként megmaradt helyesírási sajátosságokat is megismerjük. Landmann arra is kitér, hogy az extrarövid magánhangzók ajakműködés szerint is illeszkednek az előttük lévő magánhangzóhoz, de ezt az írás nem jelöli. Ez hasznos információ, arra azonban – az *a* hanghoz hasonlóan – itt sem tér ki, hogy ez a labialitás szótagról szótagra csökken (Фачеев 1963: 813-815). Ezt azután az extrarövid toldalékok táblázataiban a könyv végéig feltünteteti, tehát úgy ismerteti az ilyen szuffixumokat, mintha *bi*, *e*, *o*, *ø*, alakú, négyes illeszkedésű toldalékok volnának, csak a helyesírás jelölné őket másképpen (*bi/e*). Ez önmagában megállja a helyét, de célszerűbb lett volna hangtani kérdésként kezelni a jelenséget a német anyanyelvű célközönséghez igazodva. A célcsoport speciális igényei mindig fontosak egy nyelv tanításakor. Jelen esetben Landmann egy olyan csoportnak tanít nyelvet négyes illeszkedésű toldalékokkal (melyek írásban kettes illeszkedésüként vannak jelölve), amelynek az anyanyelvében még kettes illeszkedésű toldalék sincs, és a legnagyobb eséllyel jól ismert idegen nyelvben (az angolban) sem. Rossz választás tehát morfológiai jelenségként kezelni az extrarövidek labialitását, viszont le lehetett volna írni az *e* és *bi* kiejtésénél, hiszen a magánhangzók minőségi redukciója a németben sem ismeretlen (Mangold 2005: 37; Kohler 1999: 87; Lodge 2009: 87), és az angol nyelv tense-lax-redukált magánhangzóit (Morris 1977; Bolinger 1986: 347) ismerve is könnyen kezelhető egy ilyen jelenség. Mindez egyébként az *a* labialitásához valamelyest hasonló, tehát azzal együtt is tárgyalható.

A toldalékokat végig jellemzően egy alakkal adja meg (*e* vagy *a* magánhangzót tartalmazó forma), amivel elkerüli az akár archifonémákat tartalmazó, akár minden alakot felsoroló, egyébként nyelvészetileg korrekt nyelvtanok áttekinthetetlenségét és zsúfoltságát.

A 11. oldaltól a főnevek ismertetése következik. A megfogalmazás tömör és lényegre törő. A szerző említést tesz a *numerus absolutusról*, a főnevek bemutatását az alapalak ismertetésével kezdi. Az esetek tárgyalásánál alapvetően a lényegre szorítkozik de a leglényegesebb információk benne is vannak az anyagban. A locativus ismertetésénél megemlíti a határozó > jelző konvertert *Zugehörigkeitsuffix*ként (*-ze*). A maximum egy oldalnyi terjedelemben, amelyet egy-egy eset kap, a vonatkozó kérdőszavakat is bemutatja (pl. a locativus esetében a *кемдә, кайда, һәрсәдә, кайчан* 'bei wem, wo, worin, wann' jelentéssel), amivel külön tárgyalás nélkül is betekintést ad a kérdőszavak megszerkesztésének módjába. Mindezzel együtt az esetragozás érthetően és áttekinthetően kerül bemutatásra.

A 19. oldaltól a 21.-ig tárgyalja a birtokos személyjeleket és a birtokos szerkezeteket, amely a tömörségével együtt szintén áttekinthető, és gondosan bele vannak fűzve a fontosabb pontok, mint például a többes szám harmadik személyű alak. Ugyanitt láthatunk példát a cirill helyesírás okozta sajátosságokra (*øü-e > øe*).

A melléknevek ismertetése három, hasonlóan kivitelezett oldal, amely szintén megfelel a célkitűzéseknek. A határozószavaknak szánt szűk egy oldal (25) kevésnek tűnhet, azonban minden információ szerepel ebben is, ami a képzők ismertetése nélkül szükséges. A 26. oldal-

tól a 33.-ig tart a névmások bemutatása kellő alapossággal és az addigiakhoz hasonló módszerekkel.

A számokkal foglalkozó fejezetben bemutatja az órával kapcsolatos kifejezéseket is.

A névutókat a hagyományos módon tárgyalja.

A 46. oldalon kezdődik a *бар* és a *юк* valamint a kopula ismertetése. A fejezet logikája, hogy először ismerteti a kopulát, majd a *бар*-t és a *юк*-ot, és csak ezt követően a *бул*- igét, amelynek funkcióit az előzőleg bemutatott létigeszerű elemekre építve tudja megadni. Az *u*-igetövet pedig ugyanebben a fejezetben, a *бул*-ra alapozva mutatja be. Ezzel képes a törökségi létigeszerű szerkezetek ismertetését egészen rövidre fogni, mindazonáltal áttekinthető és értelmezhető marad.

Az 54-74. oldalakon az időket és a módokat ismerteti. A 20 oldalnyi szöveg mind a képzések, mind funkcionalitás szempontjából alaposnak mondható.

Az igékből képezhető nomeneket a következő 16 oldalon tárgyalja.

Az ezután következő, konverbiумokkal foglalkozó fejezet azért fontos, mert ebben kap helyet a *-p* gerundium és a vele alkotott összetételek, amely a törökségi igeképzés fontos pontja. Landmann a fejezetből 8 oldalt csak ennek szentel, az eredmény pedig egy áttekinthető kép arról, hogyan bővíthető a tatár lexikon igékkel olyasféle igekötők helyett, amelyekkel a német nyelv él. A legproduktívabb kifejezések elsajátíthatóak a fejezetből, a szótárhasználat és a szövegek feldolgozás/fordítása során pedig már felismerhetőek ezek a fajta igei kompozíciók.

A kötőszavak mindössze két oldalt kapnak, de mivel a tatár nyelv alárendelő szerkezetei mondat alattiak, így ennyi elfogadható.

Kapnak két oldalt a partikulák is, valamint egy fejezet szól a szóképzésekről.

A függelék egy toldalékjegyzék kezd, amely külön figyelmet érdemel. Egy agglutináló nyelvről szóló kézikönyv vagy tankönyv nem nélkülözheti a toldalékok mutatóját, hiszen nagy számban fordulnak elő, és az ismeretük elengedhetetlen a nyelv használatához. A tanuláshoz pedig elengedhetetlen a kereshetőségük. Ez itt teljesül. Emellett kapunk egy német adpozícióról tatár toldalékokra/névutóra fordító indexet is, majd pedig egy 12 oldalas tatár-német szószerkezetet.

Összességében elmondható, hogy az egyetlen valóban komoly hibát, a hangtan szakszerűtlen és nem világos ismertetését leszámítva a könyv eleget tesz a célkitűzésének, és kényelmesen használható tatár tankönyvül szolgálhat, egy olyan nyelvtani összefoglalóként, amelyből nem csak el lehet sajátítani a nyelvet alap szinten, ha az ember végighalad rajta, de a tanulás folyamán könnyedén és kényelmesen vissza is kereshető benne minden anyag, ha az olvasó elbizonytalanodna. Mindemellett a hangtannal kapcsolatos alapismereteket kiegészítő irodalomból kell pótolnia hozzá a nyelvet elsajátítani kívánó olvasónak. Összes hibái és a német anyanyelvűek számára optimalizált felépítése ellenére a magyar turkológus képzésben is hasznos irodalom.

Irodalom

Махмутова Л. Т. (1969): Фонетика. In: *Современный татарский литературный язык. Лексикология, фонетика, морфология*. Ред. Х. Р. Курбатов, Л. Т. Махмутова, Л. П. Смолякова, Е. Р. Тенишев). Москва: Наука.

- Фасеев, Ф. С. (1963): Краткий грамматический справочник татарского языка. In: *Татарско Русский Словарь*. Ред. Н. Н. Османов. Москва: Наука, 807-863.
- Mangold, Max (1990). *Das Aussprachewörterbuch* (in German). 3rd ed. Mannheim: Dudenverlag.
- Kohler, Klaus J. (1999): "German". In: *Handbook of the International Phonetic Association: A guide to the use of the International Phonetic Alphabet* [With accompanying German audio files by the author]. Cambridge: Cambridge University Press, 86-89.
- Lodge, Ken (2009): *A Critical Introduction to Phonetics*. London & New York: Continuum International Publishing Group.
- Halle, Morris (1977): "Tenseness, Vowel Shift, and the Phonology of the Back Vowels in Modern English." *Linguistic Inquiry* 8.4, 611.
- Bolinger, Dwight (1986): *Intonation and Its Parts: Melody in Spoken English*. Stanford: Stanford University Press.

Kormos Krisztián
Debreceni Egyetem, Nyelvtudományok Doktori Iskola
H-4002 Debrecen
Pf. 400
kormos.x@gmail.com